

Лилјана КЕКЕНОВСКА ПАУНОВСКА

ИСТРАЖУВАЧКИ И КОНЗЕРВАТОРСКО РЕСТАВРАТОРСКИ ИНТЕРВЕНЦИИ НА ДВЕ ДВОСЛОЈНИ ИКНИ ОД ЦРКВАТА Св. АТАНАСИЈ, с. ДОЛНО ДУПЕНИ, БИТОЛА*

Клучни зборови: две икони, двослојност (преслики), визуелни анализи, физичко-хемиски анализи, конзервација и реставрација

Апстракт: Двете икони, св. Атанасиј и Исус Христос, чие потекло е од црквата Св. Атанасиј во с. Долно Дупени, денес се стационарани и се под заштита на НУ Завод и Музеј-Битола.

На иконите се претставени доподпојасни фигури на Исус Христос и на св. Атанасиј. Носачите на иконите се изработени од едноделни дрвени табли, со издлабени и изрезбарени ковчежиња од предната страна. Ореолите на светителите се богато украсени со орнаменти изведени во итуко декорација.

Со историско - ликовните истражувања се утврдија иконографските претстави, како и идентификационите и другите натписи. Двете икони се насликани од сликар од Грамоста (јужниот дел на денешна Грција), кон крајот на XVII век или првата половина на XVIII век. Според карактеристиките на сликарската градба и изведба на делата, несомнено, се работи за ист иконописец, кој припаѓал на солидна и вешта сликарска работилница.

Од техничко-технолошки аспект, се изврши визуелно анализирање и проучување на градбата на иконите, како и согледување на причините за нивната, исклучително алармантна состојба.

За целосно и прецизно утврдување на видот, составот и молекулските својствата на употребените материјали, стратиграфијата на слоевите и дополнително нанесените интервенции (преслики), се извршија неопходните физичко - хемиски испитувања со примена на: оптичка микроскопија, ултравиолетовата флуоресцентна фотографија, рендгенско снимање, и инфрацрвена спектроскопија. За дополнителни споредби е користена и постоечката црно-бела фотодокументација од Центарот за документација во НУ НКЦ-Скопје.

Со реализацијата на конзервација и реставрација се спречија деструктивните процеси и се вратија карактеристичните својства за согледување на автентичноста на иконите.

I. Тематско - иконографска и епиграфска содржина на иконите

1. Икони:

- **Св. Атанасиј**, дим: 79 x 51 x 3 см, СК-659

- **Исус Христос**, дим: 78,5 x 52 x 3,8 см, СК-658

Потекло: црква Св. Атанасиј, с. Долно Дупени

2. Иконографски опис на иконите Св. Атанасиј и Исус Христос

2.1. Икона Св. Атанасиј

На иконата е претставена доподпојасна фигура на св. Атанасиј (сл. 1). Со неговата десна рака дава благослов. Со прстите ги формира иницијалите (**IC, XC**), четири букви кои накратко го содржат името - Исус Христос (со палецот и третиот прст, триединството на Бог: Отецот, Синот и

* Овој труд претставува прилагоден текст од магистерскиот труд со истиот наслов одбранет на Факултетот за ликовни уметности во Скопје во 2019 година. Во оваа прилика, за неопходната стручна соработка и помош на колегите од различни стручни професии од оваа област, за потребите на реализацијата на проектот искажувам искрена благодарност, на мојот ментор проф. м-р Благоја Кузмановски, сликар - советник конзерватор; м-р Невенка Величковска, сликар - советник конзерватор во НУ НКЦ - Скопје; д-р Лидија Робева Чуковска, хемичар - советник конзерватор во НУ НКЦ - Скопје; м-р Ристо Палигора, историчар на уметност - советник конзерватор од НУ Завод и Музеј - Битола; Директорот на НУ Завод и Музеј-Битола од 2011г., Љиљана Христова, кустос советник за современа уметност; Мирјана Машниќ, историчар на уметност - советник конзерватор во НУ НКЦ - Скопје; Никола Кекеновски, сликар - конзерватор во Музеј на град Скопје.

Сл. 1 Икона Св. Атанасиј,
состојба пред конзервација

Сл. 3 Икона Исус Христос,
состојба пред конзервација

Светиот дух). Освен Исус Христос, овој гест со раката го повторуваат и клириците кога благоговуваат. Така и светителите на иконите, ако биле клирици често пати се прикажани како ја држат десната рака на истиот начин. Во левата рака пак, св. Атанасиј држи затворено Евангелие. Корицата на Евангелието е црвена, а во средишниот дел е насликан бел крст. Облечен е во темно црвен саκος со црни и црвенопортокалови набори со синозелен омофор кој е украсен со црвени крстови. На десната рака со која дава благослов има црвена нараквица со цветна декорација. Лево и десно од неговата глава се насликани кружни полиња во кои е впишан идентификациониот натпис на светителот

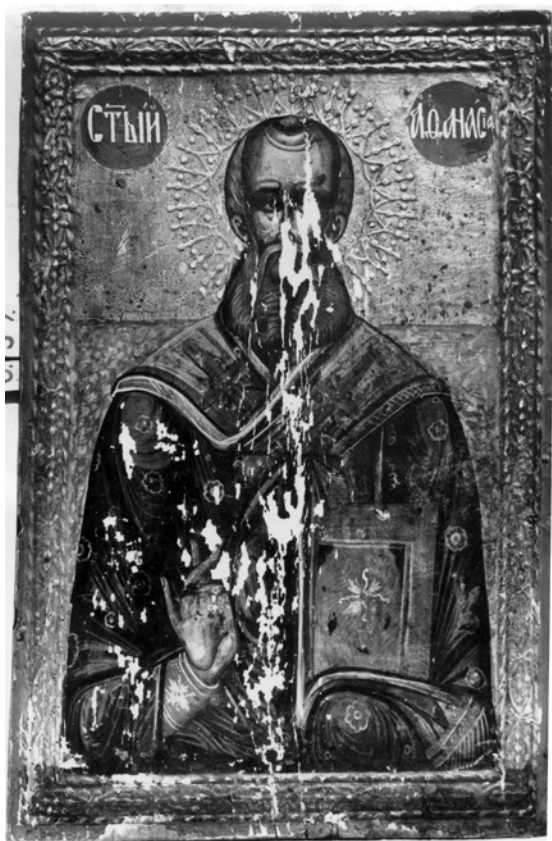

Сл. 2 Натпис од нарачителот за изработката на иконата од 1972 г.

со бела боја на црвена основа. Ореолот на Св. Атанасиј е украсен со орнаменти изведени во штуко техника, додека ковчежето на иконата, е издлабено во плитка резба со флорални елементи. На фонот е нанесен дебел слој од златен пигмент, а по краевите на ковчежето, иконата е оивичена со црвена боја. Инкарнатот е изведен со примена на кафено-зелекасти и маслинести сенки, а осветлувањето и моделацијата на истакнатите делови од лицето и

АЗЪ ЁСМЪ	ХОДИТИ
СВѢТЪ МІ-	ВО ТЪМѢ,
РЪ. ХОД -	НО ИМАТЬ
АЙ П)	СВѢТЪ
МНѢ, НЕ	ЖИР ТЫ
ИМАТЬ	

Сл. 4 Калк од испишаниот текст во Евангелието

Сл. 5 Икона Св. Атанасиј, фотодокументација од Центарот за документација при НУ НКЦ-Скопје

Сл. 6 Икона Исус Христос, фотодокументација од Центарот за документација при НУ НКЦ-Скопје

раката се постигнати со нанесување на окераст и розеникаво бели тонови. Во долниот лев агол на иконата стои натпис за нарачителот на изработката на иконата која датира од 1972 година (сл. 2).

2.2. Икона Исус Христос

На иконата е претставена доподпојасна фигура на Исус Христос (сл. 3). Благословот го дава со тоа што неговата десна рака е крената и неговите прсти го соединуваат триединството на Бог (палецот и третиот прст: Отецот, Синот и Светиот дух). Во неговата лева рака го држи отворено Евангелието, со текст испишан на бела основа со црни букви, освен почетната буква која е испишана со црвена боја. Текстот се чита од десно кон лево, на првата страна и продолжува на втората со значење (сл.4):

АЗЪ ЕСМЪ/ СЕБѢ МІ/ РЪ ХОД/ АИ ПО/ МНѢ, НЕ/ ИМАТЬ/ ХОДИТИ/ ВО ТЪМѢ, / НО ИМАТЬ/ СЕБѢ/ ЖИВОТНЫИ.

„Јас сум светлината на светот; кој ме следи, нема да оди во темнина, туку ќе ја има светлината на животот.“ (Јован.8:12)¹

Облечен е во црвен хитон, со портокалов клавиј и маслинастозелен химатион. Лево и десно од

неговите рамена е испишан идентификациониот натпис. На неговата десна страна - **ИС**, на неговата лева страна - **ХС**. Овие четири букви се кратенка од името Исус Христос. Ореолот на Исус Христос како и ковчето на иконата, се украсени со орнаменти изведени во штук декорација и плитка резба со флорални елементи.

Во ореолот е криптограм од библискиот текст **W, O, N** - “јас сум оној кој што е”, (Изл. III, 3, 14) - дефиниција на божественото суштество која Господ му ја кажал на Мојсеј на Гората Хорив²

Истите карактеристики како кај иконата Св. Атанасиј така и кај Исус Христос, на долната половина од фонот е нанесен дебел слој од маслинастозелена боја, а по краевите на ковчето, иконата е оивичена со црвена боја. Инкарнатот е изведен со примена на кафенозелекасти и маслинести сенки, а осветлувањето и моделирањата на истакнатите делови од лицето и раката се постигнати со нанесување на окераст и розеникаво бели тонови.

¹ Ичитаниот натпис од евангелието на Исус Христос го направи Мирјана Машник, историчар на уметност, конзерватор советник.

² П. Миљковиќ - Пепек, *Непознат трезор икони*, Скопје 2001, 142.

Сл. 9 Внатрешен дел на црквата

Сл. 10 Источна страна на црквата

3. Дополнителни истражувачки и конзерваторско - реставраторски активности на иконите

Со дополнителните истражувачки работи се добија значајни сознанија. За споредби е користена евиденцијата од постоечката црно-бела фотодокументација од Центарот за документација при НУ НКЦ-Скопје. Притоа, е утврдено дека дополнителните интервенции (преслики) на иконите, постоеле и во периодот додека иконите сеуште биле поставени на иконостасот во црквата.

3.1 . Икона Св. Атанасиј

Постариот боен слој во четриесетите години од минатиот век е евидентиран преку црно-бели фотографии и според историчарите на уметноста, истиот потекнува од крајот на XVII или почетокот на XVIII век (сл. 5). Ова упатува дека пресликата е направена во XX век (сл 1). За утврдување

Сл. 11, 12 Висок степен на пропаѓање на подлогите и боените слоеви (детали)

на степенот на зачуваност на оригиналниот боен слој, извршени се дополнителни истражувања.

3.2. Икона Исус Христос

Преку црно-белата фотодокументација на иконата Исус Христос, може да се констатира дека на истата нема извршено значителни сликарски дополнувања (сл.6). Извршените сликарски интервенции врз постариот боен слој, може да се воочат и со голо око, на места каде што иконата претрпела поголеми оштетувања. Со понатамошните истражувачки работи се прецизираа сите дополнителни интервенции, извршени веројатно во првата половина на XX век.

4. Основни причини за пропаѓање на иконите

Црквата Св. Атанасиј во с. Д. Дупени-Битолско, се наоѓа покрај висока вегетација која несомнено дополнително допринела за пропаѓање на сите содржини однадвор и во внатрешноста на храмот (сл. 9). Црквата е еднобродна, со правоаголна градба и покрив на две води. Влезот се наоѓа на западната страна, а олтарот на источната страна на која нема апсида. На оваа страна има отвор во вид на крст (сл. 10).

Од првичната визуелна анализа на самите икони, е констатиран висок степен на пропаѓање на дрвените носачи и последователно на подлогите и боените слоеви (сл. 11, 12). Ваквата состојба е резултат на несоодветните климатски услови во кои опстојувале иконите³

³ Користена литература “Под климатски услови се подразбира колективната состојба на атмосферата на дадено место во одреден период на време“. А. Лазаревски, *Климата во Македонија*, Скопје 1993; Невенка Величковска, *Декоративните ансамбли на иконите интердисциплинарни предизвици за реставраторите* (магистерски труд) Скопје 2012.

Сл. 13 Распукување, одвојување и отпаѓање на сликарските слоеви од носачите (детал)

Поради големи осцилации на влагата во просторот каде што опстојувале иконите, дошло до низа деструктивни последици на сликарските слоеви во вид на: распукување, одвојување и отпаѓање од носачите (сл.13). За овие појави дополнително допринеле и микроорганизмите, коишто ја нарушиле цврстината на дрвото, вгздувајќи се во него (сл 14).

5. Интердисциплинарни активности на иконите и методи на анализа

Со првичната визуелна анализа (со голо око и лупа), се констатираше дека врз оригиналниот боен слој на иконите се направени дополнителни сликарски интервенции (сл.15, 16).

Сл. 15 Преслики на Евангелието кое го држи Исус Христос (детал)

Сл. 16 Преслики на брадата на Св. Атанасиј (детал)

Сл. 14 Вгнездена ларва во носач (детал)

За да се потврдат овие констатации, се направени дополнителни анализи. Пред отпочнување на профилатичка заштита на иконите се земени примероци од иконописите, со цел, да се извршат физичко-хемиски анализи, за прецизна идентификација на стратиграфијата на слоевите. Во овој контекст, се изврши и рендгенско снимање, ултравиолетово флуоресцентно (UV) полнеж (набој). Поради својата голема енергија зраците се многу продорни и може да ги оштетат ткивата.⁴

На иконите е извршено ренгенско снимање⁵ со следниве параметри (сл. 17, 18):

45KV - напон на струја

160mA - јачина на струја

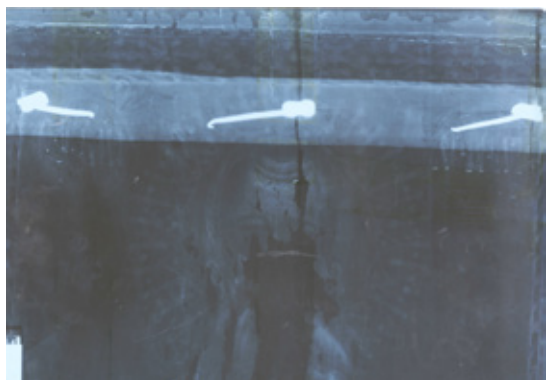
0,4 mA/ s - јачина/време

фотографирање, како и сондажни тест проби на иконите, за согледување на состојбата на оригиналните боени слоеви.

Со помош на дополнителните интердисциплинарни активности и методи за анализа на иконите, се констатирани преслики извршени со сиромашна палета на бои во маслена техника, директно нанесени врз оригиналните боени слоеви. Местата дефинирани како оштетување или отпаѓање на оригиналните грундови, се исто така пресликани без претходно нанесување на нов грунд. Од овие причини, почитувајќи го етичкиот кодекс во конзервацијата и реставрацијата, како и взаемните консултации и елаборации, е одлучено отстранување на пресликите кои не поседуваат никакви уметнички, ниту пак, техничко-технолошки вредности и презентација на оригиналните сликарски слоеви, кои имаат исклучителни историско - уметнички вредности.

⁴ https://prezi.com/fd2ccp6r_y7e/x-/ (интернет информација X-зраци)

⁵ Рендгенско снимање е извршено во пзо “Ренген дијагностика ТОЛОВСКИ”

Сл. 17 Рендгенска снимка на иконата св. Атанасиј (глава на светителот)

Сл. 18 Рендгенска снимка на иконата Исус Христос (десна рака и Евангелие)

5.1. Рендгенско снимање на иконите

Рендгенските X - зраци се дел од електромагнетниот спектар со бранови должини меѓу 10 и 0,01 нанометри, што прилично одговара на подрачјето помеѓу ултравиолетово и гама зрачење. Важни карактеристики на рендгенските X – зраци се:

- се простираат праволиниски и формираат сенки, се рефлектираат;
- хемиско дејство (дејствуваат на фотографска плоча);
- предизвикуваат појава на фотоефект;

- не се одбиваат во електрично и магнетно поле;
- имаат јонизационо дејство;
- дејствуваат на живото ткиво низ кое поминуваат;
- рендгенските зраци се мошне продорни и може да поминат низ дрвени плочи, тенки метални плочи, стакло итн. Се апсорбираат во слоеви од метал со голем атомски број (олово,злато итн.). Рендгенските зраци спаѓаат во јонизирачкото зрачење, што значи дека тие зраци се електромагнетно активни и имаат полнеж (набој). Поради својата голема енергија зраците се многу продорни и може да ги оштетат ткивата. (https://prezi.com/fd2ccp6r_y7e/x/ - интернет информација X-зраци)

II. ФИЗИЧКО-ХЕМИСКИ АНАЛИЗИ НА ЗЕМЕНИ ПРИМЕРОЦИ ОД ИКОНИТЕ

1. Резултати од оптичка микроскопија - стратиграфска анализа

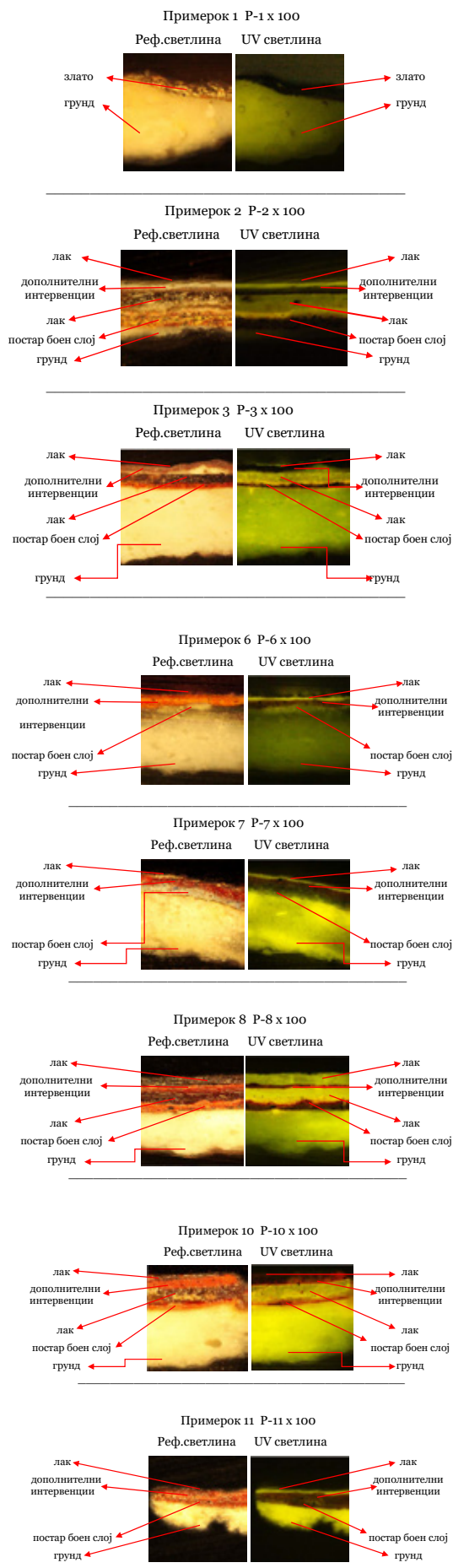
Микроскопски анализи се извршени на примероци земени од иконите. Фрагментите во зависност од местоположбата покажуваат различна стратиграфија. Врз оригиналниот боен слој утврдено е дека постои дополнителна сликарска интервенција.

а) Св Атанасиј

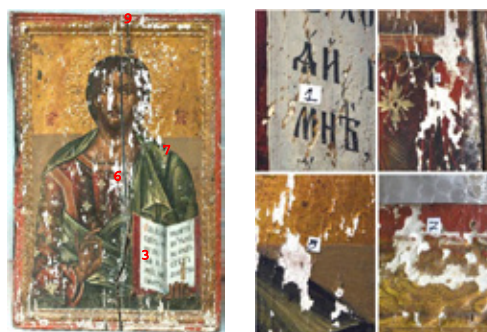
Фотографија од Св. Атанасиј и детален изглед на земените примероци од истата

1.1. Микроскопски прикази на напречни пресеци x 100 зголемени со рефлектирана светлина и под UV светлина

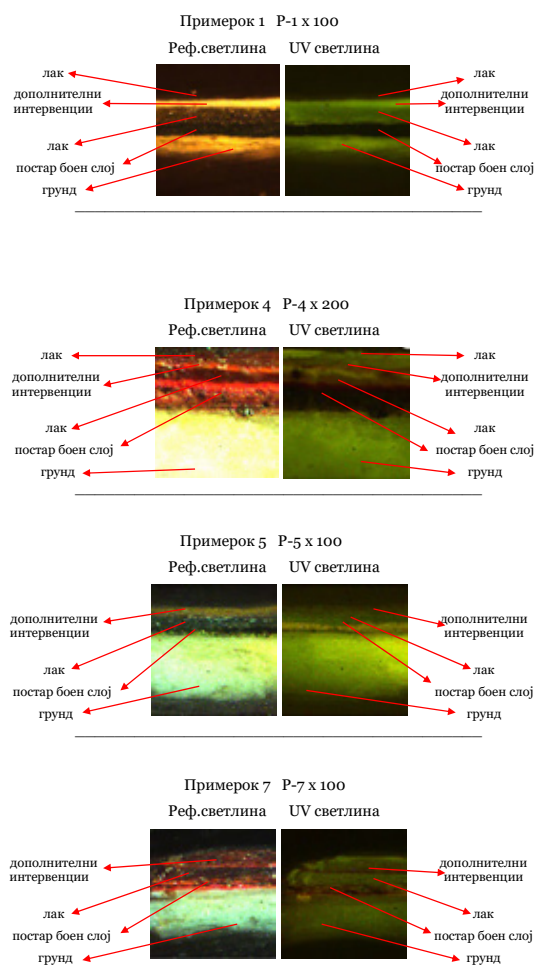

6) Исус Христос

Фотографија од Исус Христос и детален изглед на земените примероци од истата

1.2. Микроскопски прикази на напречни пресеци x 100, x 200 зголемени со рефлектирана светлина и под UV светлина

2. Анализа на примероци од иконите "Св. Атанасие" и "Исус Христус" со примена на инфрацрвена спектроскопија

1.1. Методи на анализа

Инфрацрвената спектроскопска анализа беше изведувана со примена на IRPrestige 21 (Shimadzu) спектрометар. Спектрите од пробите беа снимани со две методи, метода со KBr таблети и DRS, во спектрално подрачје од 4000 - 4000 cm⁻¹ и резолуција 1 cm⁻¹. Обработката на инфрацрвените спектри беше изведувана со користење на IRSolution1.5 (Shimadzu Corporation, 2008) програмата. За интерпретација на снимените спектри и идентификација на материјалите беа користени референтни спектри од IRSolution базата на податоци и збирката референтни спектри снимени во хемиската лабораторија при НКЦ. Инфрацрвените ленти (пикови) беа асигнирани со користење на таблица на фреквенции од инфрацрвени вибрациони модови.

1.2. Примероци за анализа

2.2.1. Примероци од икона "Св. Атанасие"

Ознака	Стратиграфски слој	Иконопис
Грунд-I/Ат	грунд	Постар иконопис
БС-I/Ат	боен слој	
Лак-I/Ат	лак	
Грунд-II/Ат	грунд	Понов иконопис (преслика):
БС-II/Ат	боен слој	
Лак-II/Ат	лак	
Плат-12	платно	

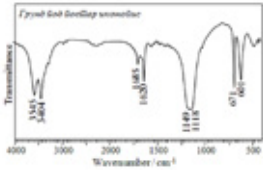
2.2.2 Примероци од икона "Исус Христус"

Ознака	Стратиграфски слој
БС/Ис	боен слој
Лак/Ис	лак

1.3. Резултати од анализата

2.3.1. Анализа на примероците од "Св. Атанасие"

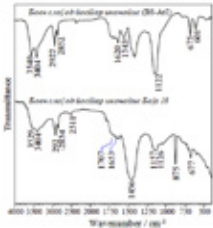
Примерок од грунд: Грунд-I/Ат

пикови / cm ⁻¹	асигнација	индикација
3545, 3404, 1685, 1620	OH, H ₂ O	вода
1149, 1118, 671, 601	SO ₄	сулфат

Резултат: На спектарот доминираат ленти кои се карактеристични за CaSO₄·H₂O (калциум сулфат дихидрат), што значи дека грундот е составен од **гипс**.

Примерок од боен слој - ознака БС-I/Ат

спектар	пикови / cm ⁻¹	асигнација	индикација
БС-AtI (co KBr)	2922, 2852	CH	органска супстанца
	1707	COO	киселинска карбонилна група
	1543	R-COO	карбоксилат
	1122, 675, 601	SO ₄	сулфат
Боја 18 (co DRS)	2924, 2854	CH	органска супстанца
	2511, 1456, 875	CO ₃	карбонат
	1126, 677	SO ₄	сулфат
	1653	CONH ₂	амид I
	1707	COO	киселинска карбонилна група

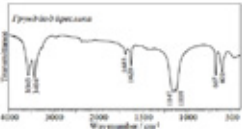
Резултат:
Во примерокот БС-AtI земен од боен слој на иконата има **гипс** кој најверојатно потекнува од грундот и **масло** кое со тек на време се разградило и се формирани виши масни киселини и метални карбоксилати, создадени како резултат на реакција на киселините со металите кои потекнуваат од пигментите.
Во другиот примерок од боен слој, со ознака - Боја 18, е идентификуван **гипс**, **карбонат** и **протеинско врзиво**.
Овие резултати укажуваат дека **грундот** е составен главно од **гипс**, но има и **додаток на вар**, а како врзивен медиум има **маслена** и **протеинска компонента**, што укажува дека се работи за **емулзија**.

Примерок од лак - ознака Лак-I/Ат

Резултат
Врз основа на спектрите, со доволна сигурност може да се каже дека се работи за **чисто смолист лак**, т.е. лак образуван од смола без присуство на масло, но за типот на смолата не би можеле да бидеме многу сигурни. Во споредба со референтните спектри од мастиње (група на триереноидни смоли) и сандарак, снимениот спектар од лакот (спектарот во средина) може само да се претпостави дека покажува поголемо совпаѓање со **сандарак**.

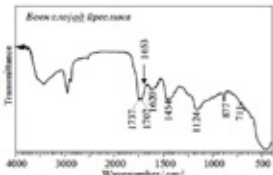
Примерок од грунд - ознака Грунд-II/Ат

пикови / cm ⁻¹	асигнација	индикација
3545, 3404, 1685, 1620	OH H ₂ O	кристална вода
1149, 1118, 671, 601	SO ₄	сулфат

Резултат: Грундот е составен од **гипс**.

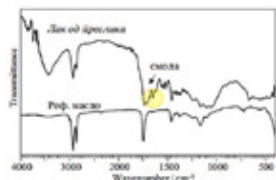
Примерок од боен слој - БС-II/Ат

пикови / cm ⁻¹	асигнација	индикација
2922, 2852	CH	органска супстанца
1737	COO	естерски карбонил
1707	COO	киселинска карбонилна група
1653	CONH ₂	амид I
1620	OH	вода
2511, 1454, 877, 711	CO ₃	карбонат
1124, 699	SO ₄	сулфат

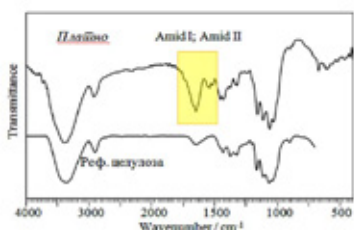
Резултат: Во боениот слој од пресликата има **масло** и **протеинска компонента**. Маслото во оваа преслика, за разлика од маслото во постариот иконопис не е целосно разградено бидејќи се јавува интензивна лента (1737 cm^{-1}) која е карактеристична за естерската група присутна кај маслата. Детекцијата на гипс (сулфат) и вар (карбонат) се должи на присуство на материјал од грунот во примерокот.

Примерок од лак-**Лак-II/Ат**

Резултат: Лакот од пресликата е **маслено-смолист лак**, односно тој е составен од **масло** и **смола**. Присуството на маслото е евидентно бидејќи се јавува карактеристичната лента за естерска група од маслата, а од друга страна постои совпаѓање на снимениот спектар со референтен спектар од масло. Присуството на смолата се претпоставува врз основа на карбонилната лента околу 1700 cm^{-1} која е карактеристична за природни смоли.

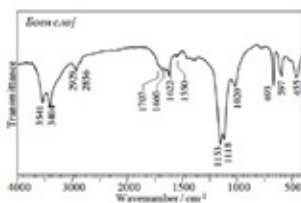
Примерок од платно - **Плат-12**

Резултат: снимениот спектар покажува совпаѓање со референтен спектар од целулоза. Овој резултат открива дека платното е изработено од природни целулозни влакна, како што е памук или лен. Детекцијата протеинска компонента индицира дека платното е импрегнирано со **туткално лепило**.

2.3.2. Анализа на примероците од "Исус Христус"

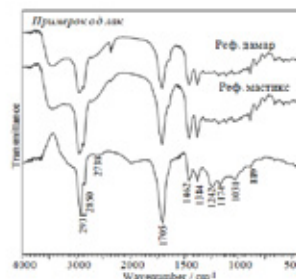
Примерок од боен слој - **БС/Ис**

пикови / cm^{-1}	асигнација	индикација
3541, 3401, 1622	ОН	вода
2929, 2856	CH	органска супстанца
1707	COO	киселинска карбонилна група
1660, 1550	CONH ₂ ; CONH-	амид I и амид II (протеин)
1153, 1118, 693, 597	SO ₄	сулфат

Резултат: Примерокот од боениот слој е "онечистен" со материјал од грунот на што се должи големо присуство на **гипс**. Други супстанции кои се идентификувани во спектарот се **протеинска супстанца** и многу мало количество на **масло** кое заради стареење е разградено и како резултат на овој процес се формирани виши масни киселини.

Примерок од лак- **Лак/Ис**

пикови / cm^{-1}	асигнација	индикација
2931, 2850	CH	органска супстанца
1705	COO	карбонилна група (триглицериди)
1462, 1384	CH	метил групи
1242, 1174	C-O-C	естер

Резултат: Лакот по својот состав е **смола** која потекнува од групата на **тритерпеноиди** (**мастик**, **дамар**). Не би можело да се направи точна идентификација бидејќи овие две смоли имаат многу слични инфрацрвени спектри.

3. Техника и состојба на конструктивните елементи на иконата Св. Атанасиј

3.1 Носач

Носачот на иконата има правоаголна форма и е направен од едноделна дрвена табла со издлабено ковчеже. Ширината на полето од ковчежето изнесува 5 см. Дрвениот носач е направен од евла, листопадно дрво со наизменични прости и независни листови, кое најчесто се среќава во близина на некоја водена површина: река, езеро итн. Цветовите се во облик на реси од два пола на секое дрво. Машките реси се издолжени, додека женските се пократки⁶. Задната страна носачот е грубо и рачно обработен (сл.19). Попречните пречки се исто така грубо обработени и за дрвото се прицврстени со по три метални клинови (сл.20), приковани од предната страна на носачот кон задната (сл.21).

Поради несоодветните услови во кои иконата опстојувала во минатото, носачот бил нападен од црвоточина, која последователно предизвикала трулење на дрвената маса. На задната страна во долниот и горниот дел се забележуваат вертикални пукнатини коишто предизвикале деформација и конкавно искривување на дрвениот носач во целина (сл. 22, 23, 24). Овие пукнатини се создадени како резултат од забивањето на металните клинови.

⁶ Извор на информација слободна енциклопедија <https://mk.wikipedia.org/wiki/%D0%95%D0%B2%D0%BB%D0%B0>

Сл. 19 Задна страна

Сл. 20 Попречни пречки

Сл. 21 Клинови на дрвениот носач

3.2. Подлога (платно и сликарски грунд)

Поради големите оштетувања на носачот, како и постојаните осцилации на температурата и влагата, сликарскиот грунд е крт, трошен, нестабилен и прогресивно се одвојува и отпаѓа од носачот заедно со боениот слој (сл. 25).

Од предната страна на носачот каде што биле заковани металните клинови и каде што при самата обработка на дрвото се појавиле пукнатини, било прилепено платно за амортизација и изолација (сл. 26, 27).

На полето на ковчезето од иконата е изведена плитка резба, на која дополнително е поставено украсување со орнаменти изработени во штуко техника. Со примена на истата техника е орнаментиран и ореолот од светителот (сл. 28, 29).

3.3. Боен слој и позлата

Постариот боен слој е работен во темперна техника во периодот меѓу XVII и XVIII век, а во втората половина на XX век, иконата е пресликана со нов боен слој работен во маслена техника. Тонски се разликува од постариот боен слој, но сепак доследно го прати цртежот од претходната претстава на светителот. Фонот е премачкан во дебел слој од златен пигмент.

Оштетувањата на боениот слој се во вид на распукување и одвојување од подлогата. Металните клинови кои биле приковани од предната страна на носачот предизвикале раскукување и отпаѓање на боениот слој со подлогата. Површината на иконописот е нерамна, поради тоа што

Сл. 22, 23, 24 Деформација и пукнатини од клиновите

Сл. 25 Одвојување и отпаѓање на боениот слој, детали

Сл. 26, 27 Прилепено платно на пукнатините и клиновите

пресликата била нанесена и на места каде што имало отпаднати делови од постариот боен слој (сл. 30).

Директно нанесената преслика со маслени бои, уште повеќе ја загрозила состојбата на иконописот. Некомпатибилноста на материјалите, односно употребата на маслено врзиво, придонело за оштетувања на оригиналниот боен слој во вид на одвојување и отпаѓање од подлогата (сл. 31).

Во долниот дел на иконата е испишан текст од нарачателот на пресликата на иконата: **ИНИЦИЈАТ МАКАРОСКИ АНДРИЈА 1972** (сл.32). Поради тоа што иконата долго време била во функција во црквата, врз иконописот (особено во долните делови) има присуство на масни наслаг и восочни капаници од свеќи (сл. 33).

4. Техника и состојба на конструктивните елементи на иконата Исус Христос

4.1. Носач

Носачот на иконата има правоаголна форма и е направена од едноделна дрвена табла со издлабено ковчеже. Ширината на полето на ковчежето изнесува 5 см. Видот на дрвото од кој е направен носачот е евла. По целата површина од задната и предна страна на носачот се видливи црвоточни отвори (сл. 34). Површината на дрвото е грубо обработена, а една од попречните летви е поставена со неотстранета кора на дрвото (сл. 35).

Клиновите кои ги држат попречните летви, се забиени од лицето кон задниот дел на иконата. На местата каде што при обработка на носачот се појавиле пукнатини, како и на местата каде се за-

Сл. 28, 29 Орнаметирани делови на иконата (полето на ковчежето и ореолот на светителот; детали)

Сл. 30 Затекната состојба на боениот слој

Сл. 31 Одвојување на боениот слој

Сл. 32 Испишан текст од нарателот

биени клиновите е прилепено платно за поголема стабилност и амортизација на горните структурни слоеви (сл. 36, 37).

Поради лошите услови во кои опстојувала иконата, се создало целосно вертикално распуку-

Сл. 34 Црвоточни отвори

Сл. 33 Масни наслаги и восочни капавици врз иконописот

вање на носачот (сл.38). Оваа и другите создадени пукнатини предизвикале деформација и искривување на дрвениот носач. Во долниот лев агол постои глужд во дрвото кој предизвикал оштетувања и на предниот дел од иконата (сл. 39).

Полето на самото ковчеже е прецизно издлабено во плитка резба и дополнително украсено со орнаменти изведени во штуко техника (сл. 40). Со таква техника е орнаментиран и ореолот на Исус Христос (сл. 41).

Во долниот дел на иконата се видливи изгореници, поради палење на свеќи и кандила во нејзина непосредна близина (сл.42, 43).

4.2. Подлога (платно и сликарски грунд)

Подлогата е нестабилна, а сликарскиот грунд е крт, пука, се одвојува од носачот и прогресивно отпаѓа заедно со боениот слој (сл. 44). За дополнително отпаѓање и оштетување на подлогата

Сл. 35 Попречна пречка со неотстранета кора

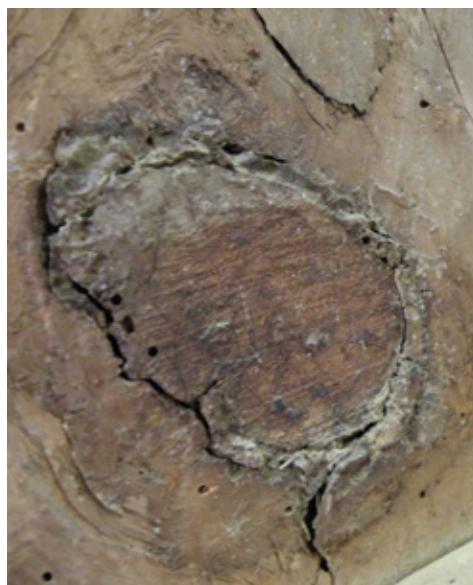
Сл. 36, 37 Прилепено платно на пукнатините и клиновите за амортизација (детали)

придонеле: приковувањето на металните клинови од предната кон задната страна на носачот, создадените пукнатини, како и изгорениците од кои настрадал дел од левата страна на ковчежето (сл.45).

на Евангелиото и на фонот (со дебел слој од златен пигмент). Како дополнителна интервенција, со црвена боја е извршено оивичување на иконописот, а над пресликаната заднина е испишан

Сл.38 Вертикално распукување на носачот

Сл.39 Глужд во дрвениот носач

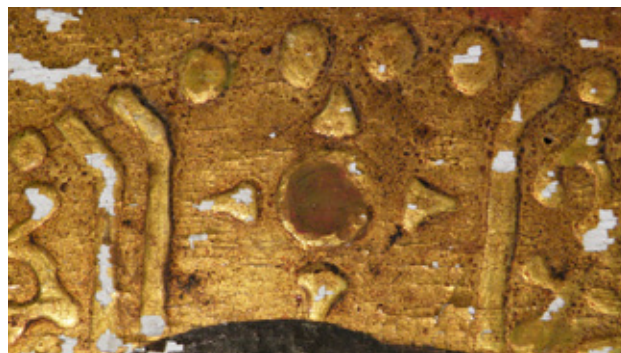
4.3. Боен слој и позлата

Постариот боен слој е работен во темперна техника во периодот меѓу XVII и XVIII век. Новиот боен слој е работен во маслена техника, а е изведен во втората половина на XX век. Овие дополнителни сликарски интервенции се поставени

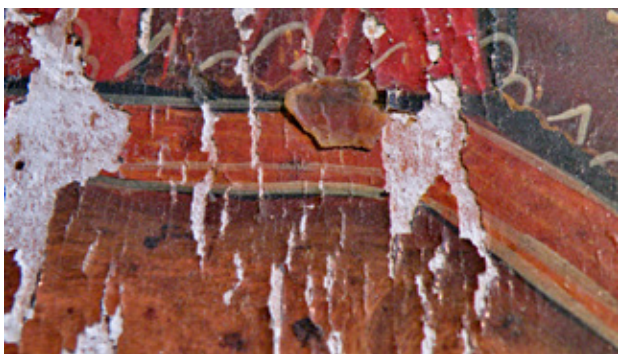
идентификациониот натпис на Исус Христос, исто така со црвена боја (сл. 46, 47). Сите оштетувања создадени на сликарскиот грунд се рефлектираат на боениот слој и позлатата.

Сл. 40 Резба на ковчежето

Сл. 41 Штуко техника

Сл. 42 Восочни капавици од свеќи

Сл.44 Одвојување и отпаѓање на боениот слој

Сл. 43 Последици од запалени свеќи

Сл.45 Опожарено место
(лева страна на ковчежето)

4.4. Заштитен слој на иконите

Заштитниот слој врз прсликата, сосема ја има изгубено својата функција. Тој е тенок, потемнет со наталожена нечистотија и капавици од восок.

Заштитниот слој поставен на постариот иконопис кај двете икони е тенок, истриен, на мес-

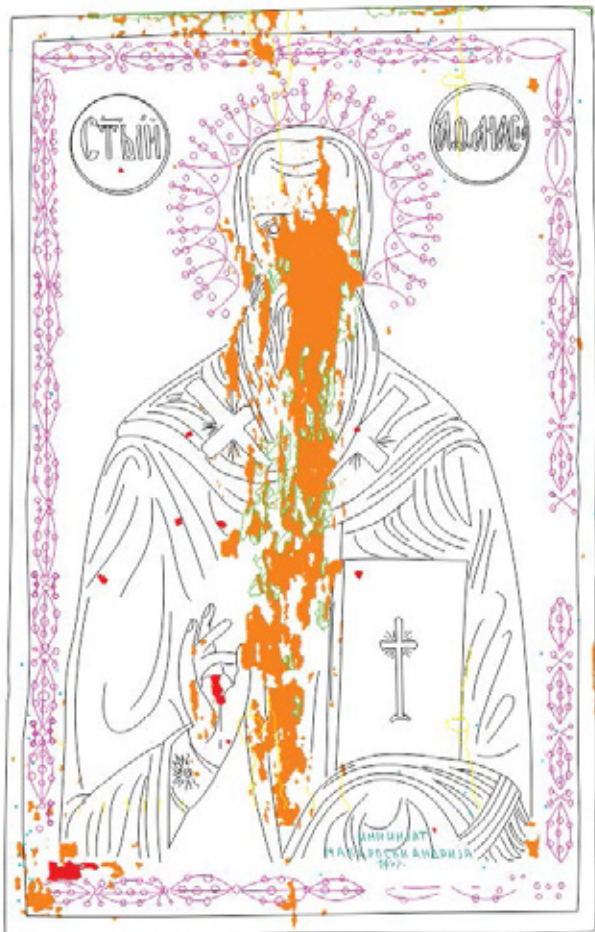
та е отпаднат и деградиран од пенетрирањето на маслената врзивна материја користена за прсликување на иконите.

Сл. 46, 47 Сликарска интервенција со црвена боја

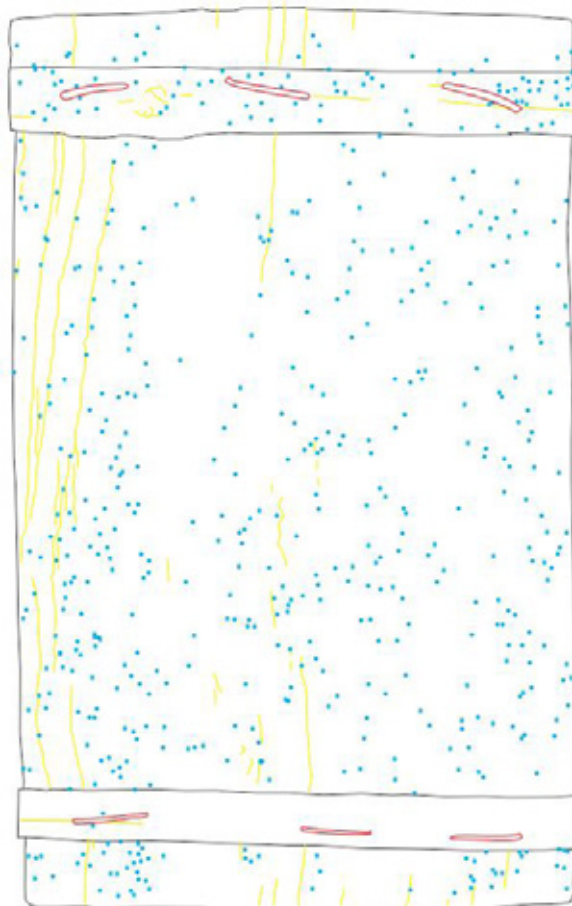
5. Графичка и техничка документација на иконите - видови и обем на оштетувања

Ск. 1 Графички приказ со означени оштетувања - предната страна на иконата Св. Атанасиј

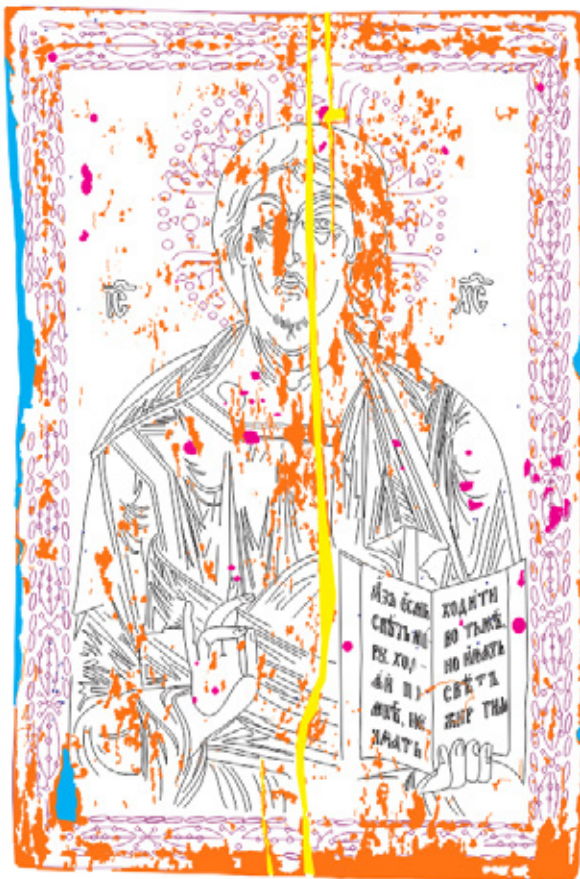
- графички цртеж (калк) од затекната состојба на иконата
- релјефна декорација од гипс
- оригинален боен слој
- отпаднати делови од подлогата со боениот слој
- пукнатини на носачот од металните клинови
- восочни капавици
- црвојадини

Ск. 2 Графички приказ со означени оштетувања - задна страна на иконата Св. Атанасиј

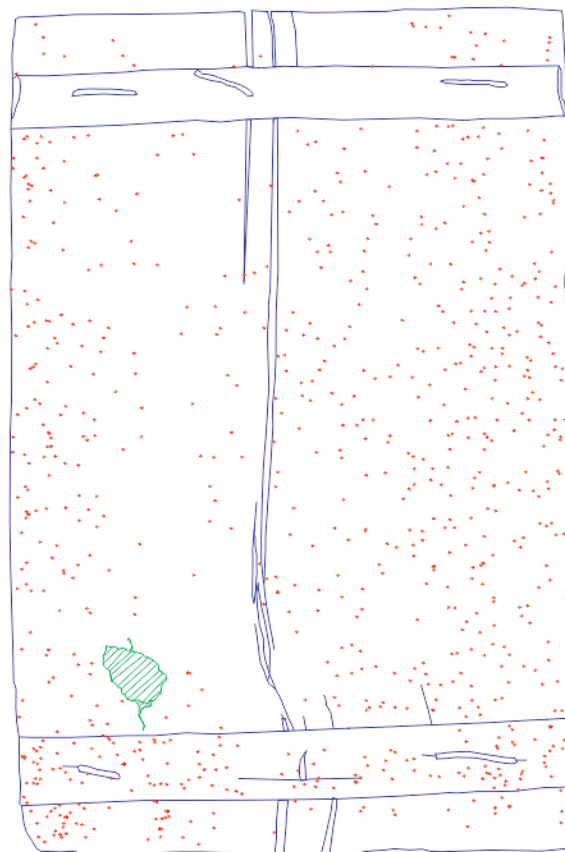
- графички цртеж (калк) на задната страна од носачот
- пукнатини на носачот од металните клинови
- метални клинови
- црвојадини

Ск. 3 Графички приказ со означени оштетувања - предната страна на иконата Исус Христос

- графички цртеж (калк) од затекната состојба на иконата
- релјефна декорација од гипс
- отпаднати делови од подлогата со боениот слој
- пукнатини на носачот
- восочни капавици
- опожарени места
- црвојадини

Ск. 4 Графички приказ со означени оштетувања - задна страна на иконата Исус Христос

- графички цртеж (калк) на задната страна од носачот
- црвојадини
- глужд во дрвениот носач

Сл. 48 Заситување на грундот и боениот слој со туткален раствор

Сл. 49 Фиксирање со заштитна хартија и туткален раствор

Сл. 50 Вбризгување на туткален раствор

Сл. 51 Затоплување со IR ламба

Сл. 52 Пеглање со затоплена спатула

Сл. 53 Оловни тегови

6. Конзерваторско реставраторски интервенции на иконата Св. Атанасиј

Конзерваторско - реставраторските интервенции се преземени согласно анализите на техниката и состојбата на иконата, како и врз основа на добиените резултати од физичко - хемиските анализи.

6.1. Фиксирање (подлога и боен слој)

Со цел да се врати врзвната моќ на подлогата за носачот, се изврши заситување на грундот и боениот слој со 5% туткален раствор. Заситувањето се вршеше со четка во затоплен амбиент и со загревање на местата кои се третираат со помош на IR лампа (сл. 48).

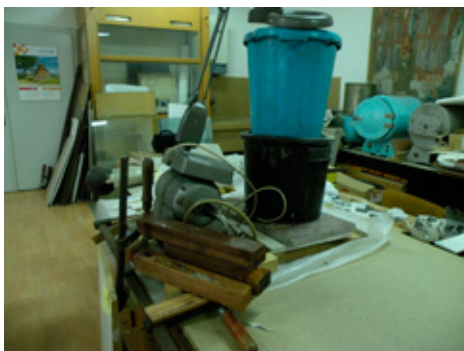
Фиксирањето на боениот слој се изведе со заштитна хартија и 5% туткален раствор, исто така во затоплен амбиент (сл. 49).

Одвојувањата на подлогата од носачот (потклобучувања), се фиксираа со вбризгување на 10-15% туткален раствор, кој се внесуваше со медицински шприц (сл. 50), во затоплен амбиент со инфрацрвено зрачење (сл. 51) со цел, да се спречи желирањето на туткалот.

По заситувањето и фиксирањето на сликарските слоеви со туткален раствор, е пристапено кон процесот - пеглање на иконописот со затоплена спатула на со 40°-50°C (сл.52). За што поголемо анулирање на деформациите врз пегланите места од иконата се поставени оловни тегови (сл.53).

6.2. Консолидација на дрвениот носач

Непостојаната наталожена нечистотија од дрвениот носач е отстранета со сува четка, потоа со дестилирана вода и мека крпа, а хемиското чистење се изврши на крај, со Етанол 96% и дестили-

Сл. 54 Додавање на тежински притисок на носачот

Сл. 55 Ослободување од металните клинови

Сл.56 Жлебови за новите попречни пречки

Сл. 57 Прицврстување со метални стеги

рана вода (1:1). Во црвојадните отвори по пат на ињектирање е нанесено средство за дезинсекција, инсектицид - фунгицид. Исправањето на конкавно искривениот носач се вршеше постепено со додавање на тежински притисок и влажнење на дрвото со дестилирана вода (сл. 54).

За да се врати цврстината на дрвото, иконата се стави во метална када, каде што 2/3 од носачот беше потопен во раствор од Паралоид Б 72 и Етанол 96%. Овој раствор се додаваше со постепено зголемување на неговиот процент од 3 до 7%. Старите попречни пречки се заменија со нови, поради нивната некомпатибилност со веќе исправениот носач. Иконата беше ослободена од попречните пречки со отсекување на металните клинови (сл.55).

За консолидација односно лепење на создадените пукнатини во дрвото, како и вертикалното одвојување, се употреби PVA лепило (moment

wood express) D2 класа.⁷ На местото од старите попречни пречки се направени жлебови со длабочина од 6 мм (сл. 56). Лепењето и фиксирањето на новите кушаки чија димензија изнесува: 50 x 6 x 3 см, се изврши со PVA лепило (дрвофикс) и дрвен прав со помош на метални стеги (сл. 57).

Дополнително со бормашина се направени шест (6) отвори со ширина од 1 см, под агол од 45° на подеднаква раздалеченост од 10 см, спротивно поставени (сл.58). Длабочината на отворите изнесува 4,5 см, опфаќајќи го и пределот на носачот. Во отворите се вметнати и прилепени дрвени типли со PVA лепило.

⁷ лепило врз основа на поливил ацетат, без растворувач со добра адахезија (тенденција на различни честички или површини да се држат еден до друг). Отпорноста на лепакот е до температура на 70° C.

Сл. 58 Дрвени типли под агол од 45°

Сл. 60 Дрвена типла 1см над кушакот

Сл. 59 Отстранување на вишокот од типлите

Сл. 61 Капакот за кушакот

Сл.62 Отвори за дрвени машини

Сл.63 Прицврстување со метални стеги

Сл. 64 Отстранување на заштитна хартија

По сушењето на лепакот, непотребниот дел од дрвените типли беше отстранет со бонсек (сл. 59). Површината на кушаците повторно се исчисти и се подготви за нанесување капаци со димензии - 2,5x6x50, како прекриен систем на изработка. На веќе залепените кушаци беа направени 7 отвори под агол од 90°, на исто растојание но дијагонално една од друга на длабочина од 1см во кои беа залепени дрвените типли кои се на висина од 1см над кушакот (сл.60).

Пукнатините во горниот и долниот дел од носачот се прилепени, а потоа и дополнително зајакнати и споени со дрвени „машни“ чија димензија е: 14 x 4,7 x 1см. Во пределот на самите пукнатини се направија отвори со длабочина од 1 см, за вметнување и прилепување на дрвените „машни“ со дрвофикс (сл.62). Консолидацијата (лепење) се изврши со помош на метални стеги (сл.63). По завршувањето на сите интервенции, дрврниот носч е заштитен со премаз за дрво.

На внатрешната страна од дрвениот капак (прекриен систем), се направени отвори од 1 см,

Сл. 65 Отстранување на пресликата

за идеално навлегување на типлите залепени на кушакот (сл. 61).

6.3. Отстранување на старите лакови и дополнителни интервенции (преслики)

Веднаш по отстранувањето на заштитната хартија (со натопен памучен тампон во дестилирана вода) од површината на иконописот (сл. 64), е

Сл. 66, 67 Отстранување на пресликата

Сл. 68,69 Механичко чистење со скалпел и стругање со машинка

пристапено кон отстранување на старите лакови и дополнителни интервенции (преслики).

Отстранувањето е извршено по хемиски и механички пат, со примена на органските растворувачи: Диоксалан, Етанол 96% и Терпентин. Нивниот сооднос беше променлив во зависност од дебелината на слоевите маслена боја и состојбата и деградираноста на лакот (сл.65,66,67).

Неутрализација на дејството на органските растворувачи се изврши со Терпентин и Ленено масло во однос (1:1). Површините од кои што отпаднал оригиналниот грунд се прочистени по механички пат со медицински алатки и со соодветна машина за стругање на деликатни работи (сл.68,69). Третираните места се обезмастија со Етанол 96% и дестилирана вода во однос (1:1).

6.4. Китирање со реставраторски грунд

Пред китирањето се изврши импрегнирање со 3% туткален раствор, на местата на кои се нанесе реставраторски грунд (сл. 70). Реставраторскиот

Сл. 70 Импрегнација со туткал

грунд содржеше: врзиво - 10% зајачки туткал / полнило - калциум сулфат (гипс) и калциум карбонат (креда), во однос 2:1 (сл.71). Китираните места се нивелирани со плутана тапа, памучен тампон и јајчана емулзија (1 дел жолчка и 6 дела дестилирана вода).

6.5. Ретуш

Ретушот се изврши тонски со дополнителни ригатини интервенции, соодветно на околните зачувани делови од оригиналниот боен слој со примена на темперна техника (сл.72). Оштетените делови од позлатата се препозлатени со прилепување на златни листови (24 карат), врз претходно поставена обоена основа во црвеникава боја за негова поголема сјајност и лепило на водена база⁸.

6.6. Нанесување на нов заштитен слој

Врз иконописот и ретушите, по пат на распрскување целосно е ставена 8% алкохолна изола-

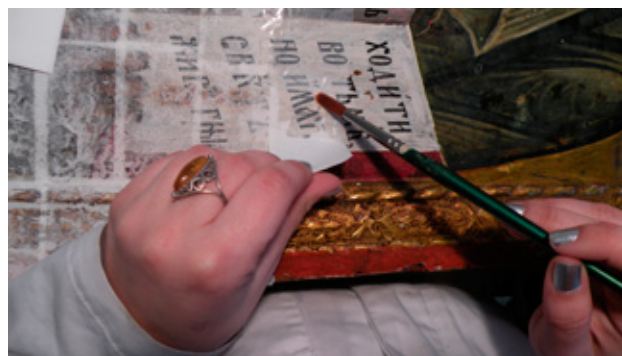
⁸ MASSERINI s.r.l./ missione all' acqua rer metallo in foglia /water-based mixtion for metal leaf.

Сл. 71 Нанесување на реставраторски грунд

Сл.72 Тонски интервенции

Сл. 73 Фиксирање со заштитна хартија

ција (Етанол 96%, сандарак смола и неколку капки терпентин), а врз нејзе со четка е нанесен заштитен слој лак (Artists' Matt Varnish-Winsor & Newton).

7. Конзерваторски - реставраторско интервенции на иконата Исус Христос

7.1. Фиксирање (подлога и боен слој)

Подлогата и боениот слој беа затоплувани со IR лампа, пред и за време на нивното заситување со 5% туткален раствор. Заситувањето се вршеше со цел да се врати врзивната моќ на подлогата. Фиксирањето на боениот слој се изврши со прилепување на заштитна хартија и 5 % туткален раствор (сл. 73).

Одвоените места на подлогата од носачот (потклобочувања) се фиксираа со вбризување на 10-15% туткален раствор со медицински шприц. Ињектирањето се вршеше во затоплен амбиент. Третираните места се пеглаа со затоплена спатула на 40°-50°C (сл.74). Над пегланите места од иконата, се поставени оловни тегови.

7.2. Консолидација на дрвениот носач

Непостојаната наталожена нечистотија од дрвениот носач е отстранета со сува четка, потоа со дестилирана вода и мека крпа, а хемиското чистење се изврши на крај, со Етанол 96% и дестилирана вода (1:1). Во црвојадните отвори по пат на ињектирање е нанесено средство за дезинсекција, инсектицид -

Сл. 74 Распегнување со затоплена спатула

фунгицид. Исправањето на искривениот носач се вршеше постепено со додавање на тежински притисок и влажнење на дрвото со дестилирана вода. За да се врати цврстината на дрвото, иконата се стави во метална када, каде што 2/3 од носачот беше потопен во раствор од Паралок Б 72 и Етанол 96%. Овој раствор се додаваше со постепено зголемување на неговиот процент од 3 до 7%.

Старите попречни пречки се заменија со нови, поради нивната некомпатибилност со веќе исправениот носач. По отстранувањето на оригиналните попречни пречки, носачот се одвои во два дела (сл. 75).

На едниот одвоен дел од внатрешната страна се издлабени пет хоризонтални отвори. Отворите се направени со бормашина на растојание од 10 см, а длабочината им изнесува 5 см. На овие места се вметнати и прилепени дрвени типли (со дебелина 10 см) (сл. 76,77).

На другиот одвоен дел од внатрешната страна се направени само отвори, за да може дрвените типли да влезат во нив (сл. 78). По лепењето на двата одвоени дела, носачот е дополнително прицврстен со метални стеги.

Сл.75 Отстранување од попречните пречки

Сл. 76 Дрвени типли

Сл. 77 Хоризонтално поставени дрвени типли

Сл. 78 машко/женско прилепување

Сите активности на дрвото (лепење на пукнатини, одвојување, попречни пречки), се консолидирани со PVA лепило (moment wood express) D2 класа. На местото од старите попречни пречки се направени жлебови со длабочина од 6 мм. Лепењето и фиксирањето на новите кушаци (3,2 x 6 x 52 см), се изврши исто така со PVA лепило (дрвофикс) и дрвен прав. По сушењето на новопоставените кушаци, со бормашина дополнително се направени 6 отвори со ширина од 1 см, под агол од 45° на подеднакво растојание од 10 см, спротивно поставени (сл. 79). Длабочината на отворите изнесува 4,5 см и го опфаќа и пределот на носачот. Во отворите се вметнати и прилепени дрвени типли со PVA лепило.

По сушењето на лепакот, непотребниот дел од дрвените типли беше отстранет со бонсек. Површината на кушациите беше повторно исчистена и спремна за нанесување за капаци (3,2 x 6 x 52 см) како прекриен систем на изработката на истите. На веќе залепените кушаци со дрвени типли повторно беа направени 7 дупки под агол од 90°. Се направија отвори и се прилепија дрвени типли

на исто растојание но дијагонално една од друга. На самиот капак на исто растојание се направени дупки од 1 см, за идеално влегување на типлите претходно залепени на кушакот (сл. 80).

Пукнатините во горниот и долниот дел од носачот се прилепени и споени со дрвени „машни“ чија димензија е: 14 x 4,7 x 1 см. Во пределот на самите пукнатини се направи идентични отвори со длабочина од 1 см и во нив се сместени и прилепени дрвените „машни“ со дрвофикс кои се прицврстени со стеги за нивно побезбедно лепење (сл. 82,83). По завршувањето на сите интервенции, дрвниот носач е заштитен со премаз за дрво.

7.3.Отстранување на старите лакови и несоодветни интервенции (преслики)

Веднаш по отстранувањето на заштитната хартија (со натопен памучен тампон во дестилирана вода) од површината на иконописот (сл. 84), е пристапено кон отстранување на старите лакови и дополнителни интервенции (преслики).

Сл. 79 Прилепени дрвени типли под агол од 45°

Сл. 80 Капаци за кушациите

Сл. 82 Жлебови за дрвени машини

Сл. 83 Прицврстување со стеги

Сл.84 Отстранување на заштитна хартија

Неутрализација на дејството на органските растворувачи се изврши со Терпентин и Лене-но масло во однос (1:1). Површините од коишто отпаднал оригиналниот грунд се прочистени по механички пат со медицински алатки и со соодветна машина за стругање на деликатни работи (сл. 87,88). Третираните места се обезмастија со Етанол 96% и дестилирана вода во однос (1:1).

Старите лакови и несоодветни интервенции (преслики) се отстранети по хемиски и механички пат, со примена на органските растворувачи: Диоксалан, Етанол 96% и Терпентин. Нивниот сооднос беше променлив во зависност од дебелината на пресликата и состојбата на лакот (сл. 85,86).

7.4. Китирање со реставраторски грунд

Пред процесот на китирање, се изврши импрегнирање со 3% туткален раствор на местата на кои подоцна се нанесе реставраторски грунд.

Реставраторскиот грунд содржеше: врзиво-10% зајачки туткал/полнило- калциум сулфат (гипс) и калциум карбонат (креда), во однос (2:1) Китираниите места се нивелирани со плутана тапа, памучен тампон и јајчана емулзија (1 дел жолчка и 6 дела дестилирана вода) (сл. 89).

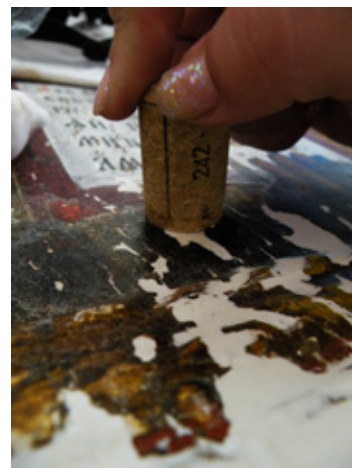
7.5. Ретуш

Ретушот се изврши тонски со дополнителни ригатино интервенции, соодветно на околните зачувани делови од оригиналниот боен слој со примена на темперна техника. Позлата е извршена над претходно нанесена црвеникава боја на оштетените делови од златото, за поголема сјајност. Нанесено е лепило на водена база⁹ врз кое се прилепени златните листови (24 карат).

⁹ MASSERINI s.r.l./ missione all' acqua rer metallo in foglia /water-based mixtion for metal leaf.

Сл. 85, 86 Отстранување на пресликата

Сл.87, 88 Механичко чистење со скалпел и стругање со машинка

Сл.89 Нивелација со плутена тапа

7.6. Нанесување на нов заштитен слој

Иконописот и ретушите, по пат на распрскување се целосно заштитени со 8% алкохолна изолација (96% етанол, сандарак смола и неколку капки терпентин), а врз нејзе со четка е нанесен заштитен слој лак (Artists' Matt Varnish-Winsor & Newton)

Натписи на иконите

Техниката и технологијата на изработка на сите структурни слоеви кај двете икони е идентична, што укажува дека се изработени од ист автор. Подоцна, со нанесувањето на несоодветните сликарски интервенции на двете икони, особено на иконата Св. Атанасиј, се случиле евидентни промени низ годините, во споредба со сегашната состојба на иконата по извршените конзерваторско - реставраторските интервенции (сл. 90 а,б,в).

Иконата Исус Христос исто така има претрпено промени низ годините, споредбено со состојбата по извршените конзерваторско - реставраторски интервенции во 2018 г. (сл. 91 а,б,в).

По отстранувањето на несоодветните сликарски интервенции (преслики), кај двете икони се откриени испишани текстови, сместени во пределот над левото рамо на Св. Атанасиј и Исус Христос (сл. 92,93).

1.1. Заветен или вотивен натпис на иконите

На црвена заднина Св Атанасиј сл.92

ΔΕ(Η)CIC ΤΟΝ ΔΧΛΟ(Ν) ΤΧ

ΘΕΧ. ΘΟΔΟΡΕ

ΑΠΟ ΤΙ(Ν) ΓΡΑΜΟ

CΤΗ

Сл.90 а) центар за документација

б) затекната состојба
НУ НКЦ-Скопје

в) сегашна состојба

Сл.91 а) центар за документација

б) затекната состојба
НУ НКЦ-Скопје

в) сегашна состојба

ΔΕ(Η)ΣΙΣ ΤΟΝ ΔΟΥΛΟ(Ν) ΤΟΥ
ΘΕΟΥ. ΘΟΔΟΡΕ
ΑΠΟ ΤΙ(Ν) ΓΡΑΜΟ
ΣΤΗ

На зелена заднина Исус Христос сл.93
ΔΕ(Η)ΣΙΣ ΤΟΝ ΔΧ
ΛΟ(Ν) ΤΧ ΘΕΧ.
ΘΟΔΟΡΕ. ΑΠΟ
ΤΙ(Ν) ΓΡΑΜΟСΤΗ

ΔΕ(Η)ΣΙΣ ΤΟΝ ΔΟΥ
ΛΟ(Ν) ΤΟΥ ΘΕΟΥ

ΘΟΔΟΡΕ. ΑΠΟ
ΤΙ(Ν) ΓΡΑΜΟСΤΗ

Δέσις τον δούλον του Θεού. Θοδορε απ ό την
Γραμοστη

Моление на твојот слуга Тодор од Грамошта

Двата текста се со идентична содржина, раз-
лично испишани. Првата варијанта на текстот е
пренесена од византиско/грчкиот облик на букви-
те С и Χ. Втората варијанта е во исчитана новогрч-
ка форма Σ (сигма) и ΟΥ (дифтонгот Омикрон и
Ипсилон).¹⁰

¹⁰ Исчитаниот натпис од двете икони го направи
Мирјана Машниќ, историчар на уметност, конзерватор
советник.

Сл.92 Натпис на црвена позадина Св Атанасиј

Сл.93 Натпис на зелена позадина Исус Христос

Сл. 94 Преслика

По отстранувањето на пресликата од Евангелието кај иконата Исус Христос, е утврден постар текст испишан со црни букви на бела основа (сл. 94,95).

„Јас сум светлината на светот; кој ме следи, нема да оди во темнина, туку ќе ја има светлината на животот.“ (Јован.8:12)

Грчки текст (сл. 95)

+ ΔΕΥ/ ΤΕ ΕΥ/ ΛΟΓΗΜ/ΕΝΗ/ ΤΧ ΠΑΤΡΟ/ С ΜΧ ΚΑ/ ΗΡΟΝΟΜ/ Η

«Λεύτε οι ευλογημένοι του πατρός μου, κληρονομήσατε την ητοιμασμένην υμίν βασιλείαν από καταβολής κόσμου».

„Дојдете, благословени од мојот татко, и примете го во наследство Царството...“ (Матеј, 25:34, Судниот ден)¹¹

Црковно-словенскиот текст (сл. 94)

АЗЪ ЕСМЬ/ СВЕТЪ МІ/ РЪ ХОД/ АИ ПО/ МНѢ, НѢ/ ИМАТЬ/ ХОДИТИ/ ВО ТЪМѢ, / НО ИМАТЬ/ СВЕТЪ/ ЖИВОНЪ.

¹¹ Исчитаниот натпис од евангелието на Исус Христос го направи Мирјана Машник, историчар на уметност, конзерватор советник.

Сл.95 Постар текст

Заклучок

Систематскиот пристап кон заштитата на иконите е од исклучително значаење за реставраторите. Конзерваторско - реставраторската професија е широка и опфаќа бројни специјалности: конзервација на археолошки предмети, керамика, стакла, метали, слики, книги и хартија, кожа итн. Конзерваторско реставраторските активности вклучуваат проверка на состојба, документација, работа на предметот, како и превентивна заштита. Сите дејности се потпомогнати со научно истражување. Улогата вклучува преглед, конзервација и реставрација на културните наследства, користејќи било кој метод што се докажува како ефикасен во одржувањето на предметот што е можно со поголем автентичен и изворен карактер

Целиот тек на работата беше богато документиран со дигитална колор фото-документација во сите етапи на конзерваторско-реставраторскиот третман. Одлучувачка улога во одредувањето на степенот и сигурноста на зафатот во конзервацијата и реставрацијата, но и за можноста за самоогранизација на реставраторот во непосредната заштита, има не само неговото искуство, туку и неговата вештина поткрепена со веродостојни резултати добиени од научно - истражувачки методи и анализи. Многу често, покрај суштинските физички промени на делата се постигнуваат и визуелни промени. Таков пример се и иконите Св.

Атанасиј и Исус Христос од (XVII – XVIII век), кои во иднина ќе опстојуваат ослободени од несоодветни и нестручни зафати на не многу способен автор од минатиот век. Со конзерваторско - рес-

таваторските интервенции се заокружува естетскиот изглед на уметничкото дело со што истото е подготвено за презентација.

Liljana KEKENOVSKA PAUNOVSKA

**RESEARCH AND CONSERVATORY RESTORATION INTERVENTIONS OF TWO ICONS,
ONE OVER THE OTHER PAINTED LAYERS FROM THE CHURCH
ST. ATANASY s. DOLNO DUPENI, BITOLSKO**

Two icons St. Athanasius 79 x 51 x 3 cm, CK-659 Jesus Christ 78,5 x 52 x 3,8 cm, CK-658

Summary

Keywords: two icons, two-layers (one over the other painted layers), visual analyzes, physical-chemical analysis, conservation and restoration

The two icons whose ancestry are from the church of Sts. Atanasij in the village. Dolno Dupeni, today are stationed and under the protection of the N.I. Institute and Museum - Bitola. The icons representations the body under up to half, present the figures of Jesus Christ and St. Athanasius. The icons are made of one-piece wooden boards, with hollowed out and carved chests on the front. The haloes of the saints are richly decorated with ornaments made in stucco decoration. Historical and artistic research determined iconographic representations, as well as identification and other inscriptions. The two icons are painted by a painter from Gramota (the southern part of present-day Greece), towards the end of the 17th century or the first half of the 18th century. According to the characteristics of the painting and performance of the works, it is undoubtedly the same icon painter, who belonged to a solid and artistic painting

workshop. From a technical-technological point of view, a visual analysis and study of the construction of the icons was performed, as well as the perception of the reasons for their extremely alarming condition. For the complete and precise determination of the type, composition and molecular properties of the materials used, the stratigraphy of the layers and additionally applied interventions (one over the other painted layers), the necessary physical and chemical tests were performed using: optical microscopy, ultraviolet fluorescence photography, X - ray scanning, and infrared spectroscopy. For additional comparisons, the existing black and white photo documentation was used from the Documentation Center in N.I N.C.C-Skopje. With the realization of the conservation and restoration, the conservation prevented the destructive processes and returned the characteristic properties for perceiving the authenticity of the icons.

